

ISSN 2304-9383

ВОЛИНЬ ФІЛОЛОГІЧНА: ТЕКСТ І КОНТЕКСТ

Олена Пчілка в літературному процесі порубіжжя

Збірник наукових праць

Видається з 2006 року

Випуск 28

Луцьк
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
2019

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 16 від 26.12.2019 р.)*

Редакційна колегія:

Алессандро Ачіллі – доктор філософії, лектор україністичних студій Університету Монаша, Мельбурн, Австралія;

Рімантас Бальсис – доктор гуманітарних наук, професор, Клайпедський університет, Клайпеда, Литва;

Джованна Броджі-Беркофф – професор, президент Італійської асоціації українознавчих студій, Мілан, Італія;

Юрій Громик – кандидат філологічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна;

Олександра Вісич – кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна;

Світлана Криворучко – доктор філологічних наук, професор, Харківський національний педагогічний університет імені Г. Сковороди, Харків, Україна;

Тереза Левчук – доктор філологічних наук, доцент, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (відповідальний секретар), Луцьк, Україна;

Марія Моклиця – доктор філологічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна;

Зінаїда Пахолок – доктор філологічних наук, доцент, Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна», Луцьк, Україна;

Сергій Шаров – кандидат педагогічних наук, доцент, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, Україна;

Ульріх Швайєр – доктор габілітований, професор, директор Інституту слов'янської філології Університету Людвіга-Максиміліана, Мюнхен, Німеччина;

Тарас Шмігер – кандидат філологічних наук, доцент, Львівський національний університет імені І. Франка;

Наталія Шульська – кандидат філологічних наук, доцент, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, (головний редактор), Луцьк, Україна;

Наталія Римар – кандидат філологічних наук, доцент, Білоцерківський національний аграрний університет, Біла Церква, Україна;

Маріяна Цибранска-Костова – доктор філологічних наук, професор, Інститут болгарської мови Болгарської АН, Софія, Болгарія.

В 67 **Волинь філологічна: текст і контекст.** 3б. наук. пр. Вип. 28: Олена Пчілка в літературному процесі порубіжжя: / упоряд. Т. Левчук, С. Романов. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. 320 с.

Видання висвітлює аспекти життя і творчості Олени Пчілки (Ольги Петрівни Косач, з дому Драгоманова, 1849–1930), а також її сучасників – представників родини Косачів, соратників, друзів – у теоретичному й історико-літературному аспектах. Деякі документальні матеріали публікуються вперше.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів філологічних спеціальностей.

Збірник наукових праць є науковим фаховим виданням, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора чи кандидата наук (додаток 9 до наказу МОН України від 09.03.2016 р. № 241).

Діяльність

Валентина Іскорко-Гнатенко

Олена Пчілка: «...маю своїм почесним завданням – служити, по змозі й сназі, Високодостойній Академії» 178

Антоніна Радько

До історії створення зібрання творів Лесі Українки у 12-ти томах (1927–1930 рр.): співпраця Олени Пчілки та Б. Якубського 188

Лариса Семенюк

Погляди Олени Пчілки на вертепну драму в контексті сучасних досліджень жанру 196

Галина Александрова

Постать Миколи Стороженка в рецепції Олени Пчілки 207

Родина та оточення

Сергій Романов

Генераційна ідентичність порубіжної доби: «діти» contra «батьки» 226

Галина Левченко

Олена Пчілка й Леся Українка в особистій та творчій взаємодії 243

Алла Діба

За лаштунками процесу СВУ: епізод життєпису родини Косачів-Кривинюків 255

Тетяна Вільчинська, Олександр Вільчинський

Жанрово-стильові особливості поетичної драматургії Лесі Українки у вітчизняній та діаспорній науковій парадигмі (на матеріалі «Лісової пісні») 274

Ганна Звягіна

Функціональність діалогів у повісті Юрія Косача «Еней і життя інших» 286

Софія Козут

Участь Михайла Рудницького у роботі Філологічної секції НТШ .. 297

Рецензії

Світлана Криворучко

М. П. Булгаков: «вистраждане» «із стола» 309

Про авторів 315

Рецензії

УДК 821. 161. 1"19" (092)

Світлана Криворучко

М. П. Булгаков: «вистраждане» «із стола»

Інтерпретація роману «Майстер і Маргарита», ремінісценції та алюзії на ідеї, образи, крилаті фрази М. Булгакова в різних художніх творах письменників світового рівню, порушує наукову проблему – прогалини у розумінні наративів, з'ясування глибини міфопоетичного пласту. Метою рецензії є привернути увагу до монографії української дослідниці Н. Алексєєвої «Роман „Майстер і Маргарита“ М. Булгакова в літературному контексті ХХ ст. (художній синтез, наративні стратегії, міфопоетика), в якій розглядаються літературні зв'язки булгаковського роману зі знаковими творами літератури ХХ ст.: романами В. Голдінга «Володар мух», Б. Пастернака «Доктор Живаго», В. Фолкнера «Притча», Г. Г. Маркеса «Сто років самотності». Роман «Майстер і Маргарита» вводиться в світовий літературний контекст.

Ключові слова: М. Булгаков, Н. Алексєєва художній синтез, наративні стратегії, міфопоетика, хронотоп, мотив, образ, концепт, інтертекст, інтермедіальність.

Монографія української дослідниці Ніни Сімонівни Алексєєвої «Роман „Майстер і Маргарита“ М. Булгакова в літературному контексті» [1] ще раз дозволяє «доторкнутися» до літературного шедевра світового рівню, та встановити справедливність, діставши із забуття колись заборонений та «небажаний» твір. Провідним меседжем авторки є виокремлення естетичного концепту «страждання» [1, с. 326] та екзистенціального вибору «дії»: писати «в стіл» [1, с. 318], які сприяли віддзеркаленню у свідомості «майстра» М. Булгакова та його письмі тенденцій світового дискурсу. Важливим у монографії є те, що Н. Алексєєва ставить у один ряд світові постаті: В. Голдінг, У. Фолкнер, М. Булгаков, Б. Пастернак.

Роман М. Булгакова «Майстер і Маргарита» є, без перебільшення, культовим романом ХХ ст. Художні аспекти цього твору досить широко досліджені в українському та зарубіжному літературознавстві. Розгорнута інформація про аспекти дослідження наведена авторкою

монографії «Роман “Майстер і Маргарита” М. Булгакова в літературному контексті ХХ століття (художній синтез, наративні стратегії, міфопоетика)» Н. Алексєвою у вступі. Ніна Сімонівна окреслює провідні вектори дослідження «Майстра і Маргарити». Це дослідження генеалогії роману, типологічної, інтертекстуальної й бібліографічної інтерпретації. Також вітчизняних і зарубіжних літературознавців приваблюють жанрові особливості твору та його мотивно-образна структура. «Майстер і Маргарита» досліджується в контексті російської релігійної філософії. Здійснюються спроби інтегративного підходу до вичення роману [1, с. 6–8]. Слід відмітити, що систематизація дослідницьких робіт Ніною Сімонівною проведена грамотно, в результаті чого виникає переконлива картина вивчення булгаківського роману. Авторка монографії знаходить своє «місце» для дослідження – типологічні зв'язки «Майстра і Маргарити» зі знаковими творами минулого століття.

Хронологічні межі дослідження Ніна Сімонівна справедливо окреслює другою третиною ХХ ст., що логічно пояснює: по-перше, в цей час були написані та надруковані ці відомі твори, по-друге, «... саме середина століття, якій властивий перехід від одного філософсько-естетичного феномену (модернізму) до іншого (постмодернізму), дає широку можливість інтерпретації процесів художнього синтезу» [1, с. 9]. Хочу підкреслити, що в роботі Н. Алексєвої ідея художнього синтезу є вихідною та концептуально значною. Авторка монографії вводить також поняття «концептуального» синтезу, що передбачає зіставлення у творі тези й антитези [1, с. 13].

Дослідження Н. Алексєвої зосереджено на романній поетиці середини ХХ ст. У фокусі дослідження перебувають, окрім «Майстра і Маргарити», романи В. Голдінга «Володар мух», Б. Пастернака «Доктор Живаго», У. Фолкнера «Притча» і Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності». Контекст зіставлення окреслено логічно. Правомірні критерії, яких дотримується авторка, серед них приналежність письменників до першого ряду (всі вони є Нобелівськими лауреатами), всі твори за жанром роману, в яких відбиваються різні національні культури й ментальності.

У першому розділі «”Майстер і Маргарита” та романістика ХХ століття» авторка приділяє увагу досвіду порівняльного дослідження булгаківського роману. Н. Алексєва детально аналізує наявні

зіставні роботи за зв'язками «Майстера і Маргарити» з творами ХХ ст. Іноді аналіз є надто детальним, наприклад, порівняння твору М. Булгакова з романом Г. Грасса «Жестяний барабан» [1, с. 24–27]. У цілому ж, після прочитання матеріалу формується розгорнута узагальнююча картина вивчення типологічних (а іноді й рецептивних) зв'язків булгаківського роману з літературними зразками ХХ ст. Логічним є висновок цього розділу про фрагментарність наявних досліджень, та про необхідність здійснити системний аналіз.

У другому розділі «Особливості міфопоетики у романах М. Булгакова “Майстер і Маргарита” та В. Голдінга “Володар мух”» авторка інтерпретує ці твори як романи-міфи, а романна поетика представлена поетикою неоміфологізму. У світлі міфопоетики визначені наративні стратегії письменників, типологія хронотопу, інфернально-есхатологічний (мотивний) комплекс романів, феномен недискретності та парадоксальності. На думку Н. Алексєєвої, у творах М. Булгакова та В. Голдінга знайшли віддзеркалення як процес реміфологізації (нове прочитання міфу), що властиво для поетики модернізму, так і деміфологізації («деміфологізований проект»), який корелюється з постмодерністською поетикою. Логічним і правомірним є один із висновків розділу про те, що міфологізований світ «Майстра і Маргарити» та «Володаря мух» «настільки недосконалий, що його збереження в існуючому вигляді проблемне...» [1, с. 125]. Таке розуміння процесів, що відбуваються в художньому універсумі, можна порівняти з давніми есхатологічними міфами, які не передбачають наступного відродження. Н. Алексєєва справедливо підкреслює смислову схожість між романами, незважаючи на різний зміст.

Досить вдалим є зіставний аналіз наративних стратегій. Авторка монографії наводить приклади герметичного та сократичного діалогів, які реалізуються в обох творах, та констатує при цьому зв'язок діалогічної мови з реалізацією екзистенційного комплексу творів. Однак слід відмітити, що дослідження виграло б, якби би його авторка висвітлила інші наративні техніки, наприклад, особливості фокалізації.

Третій розділ «Концептуальний синтез і інтермедіальність у романах М. Булгакова “Майстер і Маргарита” та Б. Пастернака “Доктор Живаго”» присвячено художньому синтезу та синтезу

мистецтв у цих романах. Тут ведеться про простеження у тканині творів рис напрямів реалізму, модернізму та постмодернізму. Параграфи цього розділу досить великі, і, на мій погляд, їх доречно було б розподілити на підпункти. Це зауваження стосується і форми, оскільки ознаки модерністської поетики та поетики постмодернізму визначені досить чітко. На думку авторки, «модерністський комплекс у романах М. Булгакова і Б. Пастернака представлено полемічним ставленням до Євангелія, скрізною мотивною структурою, екзистенціальною забарвленістю, визначально закладеною ідеєю єдності, символістськими та символічними елементами. У постмодерністський комплекс входять <...> поліфонізм, інтертекстуальність, сближення історичних епох, наративна модель «текст у тексті», фактор випадковості, гра та травестія, феномен атипичності, мотив антиквесту, карнавальність і антиутопічність» [1, с. 320].

У третьому розділі ведеться про форми інтермедіальності – театральність і музикальність, а також про кіноверсії «Майстра і Маргарити» та «Доктора Живаго». Акцент робиться на реалізації принципу театральності. Також інтерпретується феномен карнавальності та його втілення в кіно. Н. Алексєєва стверджує, що кіноверсії «органічно доповнюють художній світ булгаківського роману, коли формують трансмедіальний “образ” роману» [1, с. 198]. Цінним у аналізі матеріалу, на мій погляд, є те, що авторка продемонструвала широкі можливості сучасного кінематографу не лише в розкритті картини світу творів, а й у поглибленні закладених у тексті смислів.

У четвертому розділі монографії «Типологія притчевого мислення в романах М. Булгакова “Майстер і Маргарита” та В. Голдінга “Притча”» визначені твори інтерпретуються як екзистенційні романи, в межах яких реалізоване притчеве мислення. Н. Алексєєва підкреслює їхню сенсову багатозначність сучасної притчі й можливості її застосування до різних сфер і ситуацій. Не зовсім коректним, я вважаю, є ствердження, що «... Знаковою особливістю сучасної притчі є те, що вона має екзистенційний характер» [1, с. 201]. Екзистенційна дилема «бути чи не бути» як проблема вибору була ключовою й у давніх притчах, і в творах минулих століть. Мова тут ведеться про актуалізацію ідеї «екзистенційного роздоріжжя» як віддзеркалення трагізму доби ХХ ст.

Зіставлення проводиться за такими аспектами як антиномічність художніх світів, антиутопізм екзистенціального роману, інтерпретації біблійної образності, оповідальних стратегій, широке використання символізації. Схожим є хронотоп творів, у якому поєднуються історична та умовно-символічна картини світу. Суголосно філософським засадам А. Бергсона, які віддзеркалені в його праці «Два джерела моралі та релігії», Н. Алексеева доходить висновку, що «Булгаков і Фолкнер розкривають художній світ своїх творів і характери персонажів крізь призму «мистичного детермінізму», який передбачає «єдину зумовленість людської долі – наявність (або відсутність) морального імперативу» [1, с. 279]. На мою думку, ця теза гармонійно включається в характеристику екзистенціальної картини світу «Майстра і Маргарити» та «Притчі». У цілому, стверджує авторка, при висловленій типологічній схожості цих романів, спостерігається одна суттєва розбіжність: якщо «Притча» «завершується на ноті супротивлення та ствердження активної життєвої позиції», то «завершення роману Булгакова знаменує відхід від реальності й поглинення в світ інший» [1, с. 279].

Останній (п'ятий) розділ монографії «Феномен магічного реалізму в романах М. Булгакова “Майстер і Маргарита” та Г. Гарсія Маркеса “Сто років самотності”» розкриває типологію виявлення цього феномену. Авторка висвітлює два провідних аспекти магічного реалізму – гібридність і архітепічні моделі, що використовують автори. У книзі підкреслюється той факт, що, не зважаючи на різну культурну та ментальну приналежність, М. Булгаков і Г. Гарсія Маркес в основному використовують реалії європейської культурної традиції й універсальні міфообрази. Результати досліджень у цьому розділі представляють інтерес для компаративних зіставлень: «...Закладений Булгаковим у вигляді тенденції магічний реалізм у 60-ті роки ХХ століття трансформувався в повномасштабний літературний метод» [1, с. 322].

Авторка монографії пропонує свою власну оригінальну комплексну інтерпретацію творів. Монографія дає широке уявлення про літературний період середини ХХ століття як добу всеохоплюючого синтезу. Здійснене дослідження вводить роман М. Булгакова «Майстер і Маргарита» у світовий літературний контекст ХХ століття та актуалізує значущість цього багатоаспектного твору для літературного розвитку сучасності.

Література

1. Алексеева Нина Симоновна. Роман «Мастер и Маргарита» М. Булгакова в литературном контексте XX столетия (художественный синтез, нарративные стратегии, мифопоэтика). Харьков: ФЛП Панов А. Н., 2019. 380 с.

References

1. Aleksieieva Nina Simonovna. Roman "Master I Margarita" M. Bulgakova v literaturnom kontekste XX stoletia (khudozhestvennyi sintez, narrativnyie strategii, mifopoetika) ["The Master and Margarita" by M. Bulgakov in the literary context of the XXth century (literary synthesis, narrative strategies, mythopoetics)]. Kharkov, 2019. 380 p. (in Russian).

Svitlana Kryvoruchko. M. Bulgakov: "suffering" "from the table". The article is a review of N. Aleksieieva's monograph «"The Master and Margarita" by M. Bulgakov in the literary context of the XXth century (literary synthesis, narrative strategies, mythopoetics)». It unravels the literary links of Bulgakov's novel with the renowned works of the XX century, such as W. Golding's "Lord of the Flies", B. Pasternak's "Doctor Zhivago", W. Faulkner's "A Fable", G. G. Marquez's "One Hundred Years of Solitude". The research is based on the conceptual idea of the literary synthesis and the synthesis of arts. It concentrates on such literary aspects as mythopoetics, narrative strategies, motif and image structure, chronotope, intertextual and intermedial links. National and mental uniqueness of "The Master and Margarita", which is realized through the concepts of "suffering" and "compassion", is also under consideration. Bulgakov's novel is introduced to the literary context of the XX century.

Key words: M. Bulgakov, N. Aleksieieva, literary synthesis, narrative strategies, mythopoetics, chronotope, motif, image, concept, intertext, intermediality.

Криворучко Світлана Костянтинівна – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; *ORCID iD*: 0000-0002-1123-9258